

САКРАЛЬНИЙ ЛАНДШАФТ ЯК ДУХОВНА СКЛАДОВА ПРАВОСЛАВНОГО ПРОСТОРУ

¹Слєпцов О. С.,

д.арх., проф.,

o.sleptsov@me.com, ORCID: 0000-0001-5441-5453

²Дунаєвський Є. Ю.,

док.філ. (PhD),

dunaevski.abs@odaba.edu.ua, ORCID: 0000-0003-4053-8000

¹Київський національний університет будівництва і архітектури

²Одеська державна академія будівництва та архітектури

Анотація. В статті зведені та проаналізовані останні основні публікації із сакрального ландшафту храмів та храмових комплексів. В даному дослідженні автори трансформують попередні теоретичні засади, з обраної тематики, в практичні рекомендації, які розкриваються на прикладі авторського проєкту монастирського комплексу в умовах реконструкції існуючих будівель скиту Похвали Пресвятої Богородиці в с. Великий Кучурів Чернівецької області. Публікація містить рекомендації щодо функціональної організації генерального плану храмового комплексу та перелік супровідних будівель, корпусів, елементів благоустрою. Розкривається питання впровадження прийому ландшафтного благоустрою території, із розробкою концептуальних архітектурно-просторових та містобудівних рішень, які відображають тлумачення чотирнадцяти Станцій Ісуса Христа. Всі рекомендації проілюстровані схемами та зображеннями на базі авторських матеріалів. У висновку окреслені значення, функції та вплив, який несуть елементи сакрального ландшафту та встановлені перспективні напрямки подальших досліджень.

Ключові слова: сакральна архітектура, сакральний ландшафт, храмовий комплекс, сакралізація місцевості, організація генерального плану.

Вступ. Сакральна архітектура на відміну від усіх інших об'єктів архітектури та містобудування характеризується змістом і структурою, які не надаються опису виключно у раціональних поняттях, а несуть символічний, знаковий зміст, відзначаються містичним характером і покликані втілювати і виражати святість, священне – найвищі духовні цінності у традиційній формі [1]. З давніх часів символи розглядаються, перш за все, як спосіб представленості небесного в земному, божественного в людському. В процесі соціалізації символи дають можливість людині осягати ті ідеї, поняття, релігійні уявлення, норми і цінності, які наповнювали смислами всі його думки і вчинки в релігійній, природній і соціальній сферах. Саме розвиток сакрального ландшафту допомагає підготувати вірянина, налаштувати на відповідний емоційний стан ще до входу в храм.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Особливості проєктування сакральних будівель із врахуванням сакрального ландшафту розглянуті у фундаментальних працях таких українських вчених, як: Ю.І. Криворучко [1], О.Ю. Водотика [2], О.С. Слєпцов [3, 4], О.І. Жовква [5], О.М. Дячок, К.Т. Голубчак [6], Т.В. Буличова, В.В. Куцевіч, В.І. Соченко та інші. В області міждисциплінарного направлення, сакральний ландшафт розкривається в наукових працях таких дослідників як: М.Д. Гродзинський [7], С. Романчук, В.М. Воловик [8], О. Лідов, М. Іліаде, О. В. Міщенко [9, 10], Г. Денисик, М. Кулешев, Н. Шудляк [11], М. Хіміч [12].

Враховуючи специфічність та величину діапазону, залучених наукових напрямків, зупинимося детальніше на дослідниках, які розглядали сакральний ландшафт під призмою естетики, мистецтвознавства, символіки, каноніки, релігієзнавства та філософських течій.

У своєму дисертаційному дослідженні Ю.І. Криворучко розкриває сутність прояву сакрального у розвитку та плануванні міст, структуру християнського храму; розробляє модель сакрального об'єкту та відповідних архітектурно-містобудівних рішень. Автор пропонує розміщення сакральних об'єктів на просторово-домінуючих місцях ландшафту, у композиційних центрах, вузлах, на їх перетинах і взаємних накладаннях. Також, дослідником розглядаються додаткові архітектурно-містобудівні принципи, які вирішують питання домінантності сакрального у розбудові поселення; структурності, ієрархічності; синкретизму сакрального, що забезпечує цілісність сакрального простору; розробка та формування засобів ідентифікації сакральних об'єктів у міському середовищі. Висвітлюється поняття синтезу мистецтв у сакральному просторі, укладу елементів матеріально-просторового та соціального середовища, як священного компонента міста [1].

В публікації О.В. Міщенко висвітлюється різниця понять «сакральний» і «релігійний», наводяться різні трактування поняття (матеріальне та духовне) й формується містке визначення терміну «сакральний ландшафт». Автор визначає основні функції сакрального ландшафту (політичну, соціальну, економічну та екологічну), а також надає просторово-ієрархічну будову сакрального ландшафту [9].

Цікавою є праця Н. Шудляк, в якій висвітлено різносторонні аспекти процесу сакралізації природних об'єктів, на основі польових досліджень встановлено, що сакральний зміст можуть нести, безпосередньо релігійні об'єкти, а також, природні об'єкти, які пройшли процес сакралізації (джерела, криниці, парки, вікові дерева, гаї і т.д.). Встановлені критерії, причини та особливості, які передують процесу входження в народну релігійність [11].

М.І. Хіміч, аналізуючи туристсько-рекреаційний потенціал та сакральний туризм Івано-Франківської області, встановив класифікацію природних та природно-антропогенних сакральних об'єктів, встановив чинники формування, різноманітність та особливості поширення даних об'єктів. Важливим внеском є запропонована методика обчислення оцінки сакральних ландшафтних комплексів із погляду туризму й рекреації [12].

Продовженням та змістовним розвитком, розглянутих попередньо публікацій, є праця О.В. Міщенко, яка конкретизує об'єкти сакрального ландшафту в природній, природно-антропогенній та антропогенній системі. Автор розкриває актуальне питання еволюції сакрального ландшафту, від створення до сакралізації культових об'єктів, та, від його функціонування до зникнення. Результат еволюційних процесів розкривається на прикладі зниклих та функціонуючих сакральних об'єктах міста Луцьк, що дозволяє використати дану методику для будь-якого населеного пункту [10].

З точки зору огляду архітектурно-просторового рішення відзначається монографія автора публікації, О.С. Слепцова, де вперше розглядаються, структуруються та описуються умови містобудівного розміщення храмових будівель та споруд, а також сформовані структурні функціональні зони рішень генеральних планів храмових комплексів, які ґрунтуються на власному практичному досвіді. Надаються рекомендації та детальний опис всіх необхідних, додаткових та експериментальних зон рішень генерального плану [3, 4].

Автором статті було опубліковано працю, яка орієнтована на розкриття сакрально-туристичного потенціалу півдня України. Проаналізовано концентрацію монастирів, скитів та духовних навчальних закладів, які відзначені підвищеним попитом при сакральному туризмі, на території Одеської, Миколаївської та Херсонської областей, встановлено критерії, які розкривають реалізацію усіх соціальних процесів [13].

Окрему публікацію автор присвятив вираженню православних символів чотирнадцяти станцій Ісуса Христа в ландшафтно-рекреаційній організації території сакральних комплексів. Стаття проілюстрована розробленими автором архітектурно-просторовими рішеннями по кожній зупинці, які змодельовані в професійному програмному забезпеченні

(Autodesk 3dsMax), розкриті символічні образи та встановлена відповідність з існуючим місцем в Єрусалимі та згідно в Святому Письмі [14].

Не дивлячись на доволі різно спектральну систему досліджень по сакральному ландшафту, не вистачає практичних рекомендацій та принципів вираження, підсилення сакрального ландшафту архітектурно-просторовими та архітектурно-художніми засобами.

Постановка завдання. Основною метою публікації є розкриття значення сакрального ландшафту в структурі території храмового комплексу. Сформувавши рекомендації щодо функціональної організації території храмового комплексу, на прикладі авторського проекту монастирського комплексу в селі Великий Кучурів. Надати рекомендації по вираженню сакрального ландшафту в ландшафтно-рекреаційному оснащенні території монастирського комплексу на основі трансформації символічного змісту чотирнадцяти Станцій Ісуса Христа в архітектурно-просторових рішеннях.

Основний матеріал і результати. Природа сакральної архітектури особлива і не зводиться до опису творчості, психології сприйняття, естетики і мистецтва (хоча і включає ці сторони архітектури), а сягає найглибших пластів людського буття, спасіння, духовної і життєвої перспективи. Ірраціональність сакральної архітектури та священних місць пов'язані з таїнами віри, для наближення до яких богослов'я у своїй теорії і практиці виробило особливі підходи та тлумачення, зазначає у своїй праці Ю. І. Криворучко [1].

Сакральний ландшафт – це природна, природно-антропогенна чи антропогенна система, сформована в результаті взаємодії природи та людини, пов'язана із певними життєвими символами, міфами, вагомими подіями, релігійними почуттями та має надзвичайно ціннісне значення для людини або групи людей та потребує особливого вшанування та охорони [8]. До антропогенних «ядер» сакрального ландшафту відносять: релігійні (культові) об'єкти та ландшафти: капища, городища, кургани, церкви, костели, синагоги, монастирі, кладовища, цвинтарі, катакомби, лабіринти тощо. Природні та природно-антропогенні представлені об'єктами живої (вікові дерева, флористичні ландшафти) та неживої природи (вершини гір, скельні утворення, гідрооб'єкти) [9], [11].

Як можна побачити з аналізу останніх досліджень та публікації, здебільшого, зустрічається поняття «сакральний ландшафт», яке уособлює в собі взаємодію природних сакральних об'єктів із природно-антропогенними та антропогенними доповненнями (святилища, церкви, каплиці та інші форми релігійних споруд). Цілком зрозумілим є, наприклад, сакралізація простору біля церков, монастирів, кладовищ та ін. – він набуває ознак сакрального після створення релігійного осередку. В той же час, такі об'єкти найчастіше будуються там, де вже є сакральний простір – місця, які вважаються вірянами святими. Антропогенні сакральні елементи є такими за своїми першопочатковим визначенням, а природні сакральні елементи мають свій еволюційний процес та можуть отримувати чи втрачати значення сакрального. Механізм сакралізації природних об'єктів описала Н.О. Шудляк, основною метою цього процесу є сприйняття природного об'єкта як святини, для досягнення цієї мети використовуються різні фольклорні форми, які вербальними засобами поширюють відомості про елементи. Розповсюдження переказів про чуда, які імовірно відбувались біля об'єктів, пришвидшують процес їх сакралізації. Першопочаткові елементи, які зумовлюють початок цього процесу, у кожного типу природних структур різні, для водних об'єктів, наприклад, це сакралізація води, для місць битв, вікових дерев – сакралізація простору. Названі основи формувались тривалий час, і тепер переходять у поколіннях як обов'язковий комплекс знань про навколишнє середовище та спосіб збереження незахищених законом сакральних об'єктів [11].

Для того, щоб перевести ці всі теоретичні засади в площину практичних рекомендацій, автори пропонують розглянути тісний взаємозв'язок таких показників як: ступінь розвитку рекреаційної прилеглої зони, функціональну організацію території храмового комплексу та засобів вираження сакрального ландшафту території.

Наявність та ступінь розвитку ландшафтно-рекреаційної зони впливає на всі фактори функціонування та сприйняття храму або храмового комплексу. Під час натурного

обстеження різних сакральних об'єктів, було особливо помітно які додаткові функціонально-планувальні та сакральні-символічні аспекти розкриваються за допомогою включення в досліджений об'єкт розвинуто ландшафтну систему благоустрою. Враховуючи різні сценарії розміщення сакральних об'єктів, були виявлені наступні типи храмів та храмових комплексів за ступенем розвитку рекреаційної зони [15, с. 188]: в структурі кварталу, без рекреаційної зони; в структурі кварталу із внутрішнім двориком; з малою площею рекреації; з великою площею рекреації; розташування в ландшафтно-рекреаційній зоні.

Храмова споруда, що розташовується в структурі кварталу, без рекреаційної зони, виконує свої традиційні функції (базовий функціонально-планувальний склад) та не потребує додаткових елементів сакралізації. Храмові комплекси, які в своїй концепції являються багатофункціональними осередками культурно-духовних напрямків (розширений чи максимальний функціонально-планувальний склад), надають можливість розкриття духовно-емоційного стану парафіян, навіть при знаходженні лише на території комплексу.

Вперше, такий тип сакральної споруди, як «багатофункціональний храмовий комплекс» був сформований у праці «Архітектура православного храму: Від задуму до втілення» [3]. Значення якого уособлює в собі спрямованість храмових споруд на соціальну, громадську, місіонерську, виховну, навчально-просвітницьку, релігійну та інші сфери й потреби суспільства. Забезпечення таких багатопрофільних умов, позначається на гнучкому вирішенню функціональних зон генерального плану, де враховується, як утилітарна складова, так і сакральні-релігійна, щоб театральна та пластична форми синтезу мистецтв впливали на емоційний стан людини, надавали їй естетичні переживання та почуття піднесеного, а також досягнення естетичного катарсису [15, с. 257].

Описані принципи та прийоми були впроваджені в практичному досвіді авторів. Подальші матеріали подаються на прикладі проекту монастирського комплексу в умовах реконструкції існуючих будівель скиту Похвали Пресвятої Богородиці в с. Великий Кучурів Чернівецької області. Авторський колектив: головний архітектор – проекту Слепцов О.С., архітектори – Богданов В.А., Дунаєвський Є.Ю., конструктор – Власюк І.П.

Проект розроблений в умовах реконструкції, схему існуючих та нових об'єктів на ділянці можна побачити на рис. 1.

Великий Кучурів – село Великокучурівської сільської територіальної громади Чернівецького району Чернівецької області. Має вигідне розташування, за рахунок розміщення всього в семи кілометрах від міста Чернівці, наявності залізничної станції, декількох важливих автомобільних доріг українського значення, та залізничне сполучення з Румунією, що сприяє розвитку та доступності, зокрема, розвитку сакрального туризму.

Рис. 1. Проект монастирського комплексу в умовах реконструкції існуючого скиту Похвали Пресвятої Богородиці, с. Великий Кучурів. 2019 р [17].

Локація монастирського комплексу надала можливість запроєктувати вагому прилеглу територію, впровадити максимальний функціонально-планувальний склад та організувати функціональну структуру території комплексу, відповідно до сучасних потреб та вимог. Далі розглянемо детальніше всі зони схеми генерального плану та перелік супровідних будівель, корпусів, елементів благоустрою (рис. 2) [15].

Вхідна зона – може розміщувати в своїх межах гостьову автостоянку, вхід для вірян, вхідні арки, надбрамну церкву, каплиці, пост охорони, комерційні установи, громадські санітарні вузли, зони тимчасового відпочинку.

Спортивна зона – група будівель спортивного призначення та обслуговування, площинні спортивні споруди (майданчики для волейболу, міні-футболу, баскетболу, настільного тенісу, ін. видів активного відпочинку).

Храмова зона – основне сакральне ядро, яке вміщує в собі парафіяльний храм/соборний храм/єпархіальний центр, дзвіницю, хрестильний храм, вільну територію навколо храму для кругового обходу, «накопичувальну» площу перед головним входом у храм, частину приміщень службово-побутового призначення в стилістичній частині храму, групу приміщень бомбосховища.

Господарська зона – включає в себе господарський в'їзд, господарський блок із гаражем, сміттєзбірник, автостоянку для персоналу та гаражі з необхідними майстернями.

Навчально-просвітницька зона – включає у себе групу будівель навчально-просвітницького призначення, рекреаційно-дозвіллеву групу будівель, блоки соціального призначення, спортивні майданчики, криті майданчики для облаштування навчально-освітнього процесу, зони спокійного відпочинку, видовищну та експозиційну зони.

Благодійна зона – центр соціальної допомоги, групи приміщень харчування благодійної їдальні, приміщення для медичного обслуговування, будинок для людей похилого віку, реабілітаційні центри, лікарня з окремою каплицею, зона тихого відпочинку.

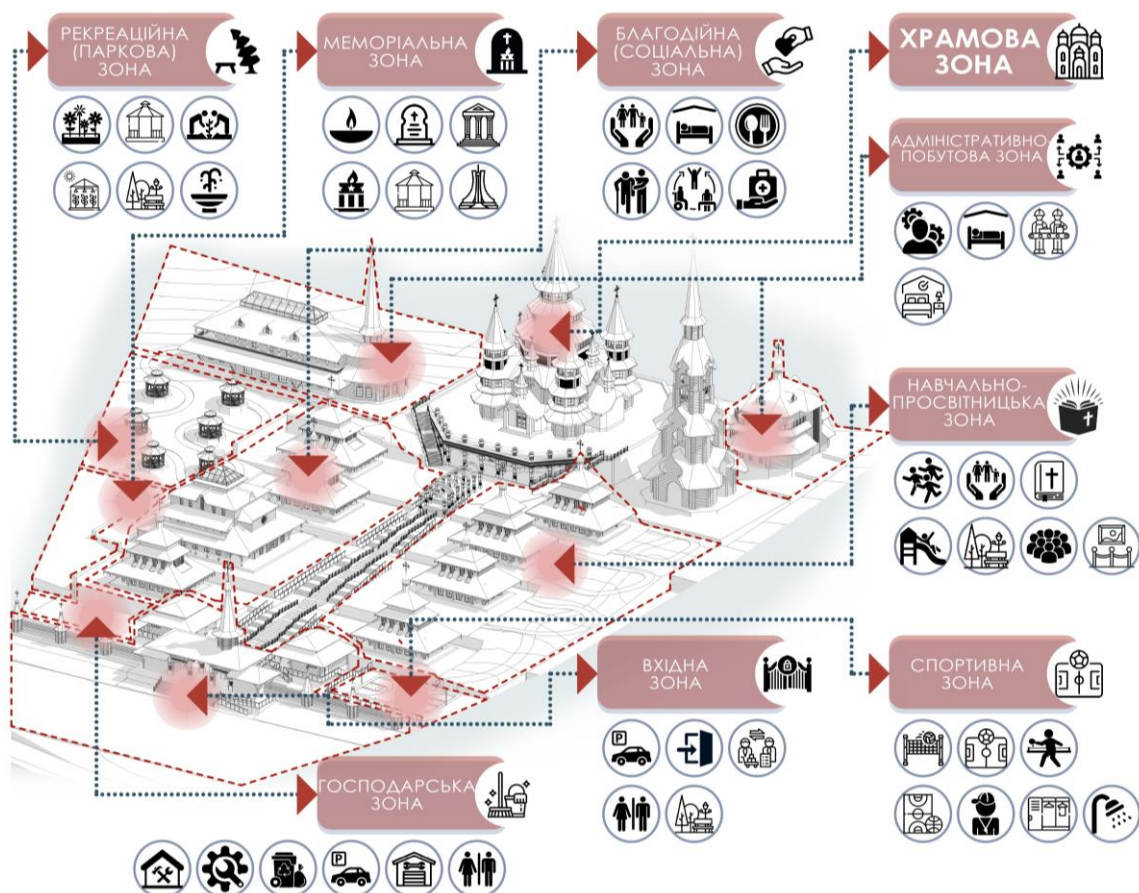

Рис. 2. Рекомендації щодо функціональної організації території храмового комплексу

Меморіальна зона – може складатися з каплиці, церковного кладовища, майданчиків для проведення культових заходів та меморіальних пам'яток жертв (репресій, голодомору, військових дій, скульптурні та тематичні арт-об'єкти, ін.).

Рекреаційна (паркова) зона – включає у себе такі види благоустрою для тихого відпочинку, як: сади, альтанки, фонтани, декоративні водоймища, святе джерело або свята криниця, оранжереї, зимовий сад, палісадники, арт-об'єкти, ін.

Адміністративно-побутова зона включає побутові та виробничі приміщення, адміністративний центр, церковно-притчовий дім, житлові службові будинки, готель.

Ця рекомендаційна модель включає у себе всі можливі зони, групи приміщень, блоки, корпуси та споруди, використовуючи її необхідно обрати той перелік функціональних компонентів, який необхідний в тому чи іншому проєкті, із врахуванням всіх чинників.

Можна виокремити наступні рекомендаційні аспекти щодо формування генерального плану території храмового комплексу:

- врахування багатофункціонального використання ділянки храмового комплексу: формування тематичних зон, передбачення місць для проведення святкових та громадських заходів, з урахуванням великого розміщення людей;

- вибір ділянки здійснюється відповідно до функціонально-планувального рішення храмового комплексу, ділянка якого, організація, місце розташування та габарити відповідають потребам певного приходу;

- розташування об'єктів планується з урахуванням функціонального взаємозв'язку груп приміщень, врахування поділу потоків між корпусами та функціональними блоками, зручної доступності відвідувачів необхідного блоку комплексу;

- важливим критерієм є майбутня спроможність подальшого розвитку території храмового комплексу під можливі необхідні розширення;

- закладання розвинутої ландшафтно-рекреаційної системи території.

З огляду на останній пункт рекомендацій розглянемо проєкт монастирського комплексу на предмет впровадження прийому ландшафтного благоустрою території. В процесі досліджень, за допомогою спеціалізованих програм (Archicad, Autodesk 3dsMax та Adobe Photoshop) й методу комп'ютерного моделювання, автором були розроблені концептуальні рішення архітектурно-просторових та містобудівних рішень, які відображають тлумачення чотирнадцяти Станцій Ісуса Христа. На їх прикладі, пропонується розглянути значення сакральний ландшафт, як важливу складову сучасних храмових комплексів.

Вираження православних символів чотирнадцяти Станцій Ісуса Христа в ландшафтно-рекреаційному оснащенні території базувалося на духовно-творчому осмисленню інформації щодо згадок станцій у Священному Письмі, історичних джерел, існуючій сьогодні локації в Єрусалимі, та трансформації сукупності символічних образів в архітектурно-просторові й архітектурно-художні засоби.

Перша Станція Ісуса Христа. Прокуратор Понтій Пілат, бажаючи догодити народів, відпустив Варавву та виніс вирок Ісусу, зрадивши на розп'яття. *Друга Станція Ісуса Христа.* За римськими законами, перед розп'яттям засудженого бичували. *Прийоми:* проєктування на території комплексу МАФів, альтанок, торговельних павільйонів, лав, тощо; використання облицювання з натурального каменю; використання рослинно-квіткових композицій; створення порталних аркових тоннелів.

Третя Станція Ісуса Христа. Перше падіння Ісуса Христа, під вагою хреста. *Прийоми:* підбір матеріалів та фактур; використання різних за розміром й формою великих необроблених природних каменів (брили, валуни).

Четверта Станція Ісуса Христа. Ісус Христос зустрічає Свою Пречисту Матір. *Прийоми:* використання пластики рельєфу, введення водних компонентів (ставки, фонтани, канали ін.), насадження з плодкових дерев у центральній частині саду та вічнозеленої хвойної рослинності, що імітують оточенням лісом (образ захищеності).

Рис. 3. Вираження православних символів чотирнадцяти Станцій Ісуса Христа в ландшафтно-рекреаційному оснащенні території монастирського комплексу

П'ята Станція Ісуса Христа. Допомога Симона Киринеянина в несенні хреста Спасителя. *Прийоми:* облаштування зон тихого відпочинку, «садових кімнат»; створення гармонійної рослинної композиції із використанням різноманітних типів рослин; використання природніх матеріалів для покриття різного типу доріжок.

Шоста Станція Ісуса Христа. Свята Вероніка вийшла вперед і отерла бруд і кров з чола Ісуса. На хустці залишилося зображення обличчя Спасителя. *Прийоми:* інженерно-технічних аспектів створення ландшафтного простору, при формуванні використання різних типів вертикального озеленення: трельяж, просторові квіткові арки і т.д.

Сьома Станція Ісуса Христа. Місце, другого падіння Ісуса з хрестом, знаходиться на перехресті Віа Долороза і вулиці арабського ринку. *Прийоми:* підбір матеріалів та фактур; різні за розміром й формою великі необроблені камені.

Восьма Станція Ісуса Христа. Спаситель зустрічає плачучих жінок. *Прийоми:* гармонійне поєднання ландшафтних компонентів благоустрою для створення зеленої оази (стилізовані скульптури, альпійські гірки, добір мощення доріжок з натуральних матеріалів).

Дев'ята Станція Ісуса Христа. Місце, третього падіння Ісуса з хрестом. *Прийоми:* використання природніх необроблених матеріалів; підбір природніх фактур.

Десята Станція Ісуса Христа. Ця зупинка – остання перед розп'яттям Христа, і останній пункт людини перед заходом у храм Божий. *Прийоми:* використання центричних форм; акцентне спрямування на центр композиції (ним може бути каплиця); активне обводнення з елементами продуманих рослинних композицій.

Одинадцята Станції Ісуса Христа (Ісуса Христа прибивають до хреста. Сучасний образ вершини Голгофи); *Дванадцята зупинка Станція Ісуса Христа* (Смерть Ісуса Христа на хресті. Православний престол над тим самим місцем, де розіп'яли Христа); *Тринадцята Станція Ісуса Христа* (Зняття тіла Ісуса Христа з розп'яття) біля підніжжя Голгофи, навпроти входу в храм, лежить Камінь миропомазання); *Чотирнадцята Станція Ісуса Христа* (Положення в гріб. Над підземною гробницею, приготовленої Йосипом Аримафейським для поховання Ісуса, височіє головна святиня християнства – Гріб Господній (Кувуклія)) – останні зупинки об'єднані в нерозривну композицію. *Прийоми, які стосуються останніх чотирьох зупинок:* стилізація природного ландшафту під певну місцевість близького сходу із використанням диких рослин, великих кам'яних блоків та створення водних компонентів; введення легких металевих контурних конструкцій. Застосування продуманої системи функціонального та декоративного освітлення в вечірній час, що занурює в сакральну сутність станції та акцентує увагу на ключових аспектах.

На наступному зображенні (рис. 4) розкривається ідейно-художній задум, впроваджений при проєктуванні першої черги комплексу, а саме: реконструкції існуючого скиту Похвали Пресвятої Богородиці, с. Великий Кучурів. 2029 р. Маючи невеликий внутрішній двір, в ньому також застосовували деякі прийоми символічних рекреаційних заходів, такі як: мощення з натурального каменю; обводнення ділянки; рослинні композиції; витримана необхідна кольорова гамма; обрамлення внутрішніх фасадів аркадами.

Як ми бачимо, основна відсилка зроблена з акцентом на світові тенденції сакрального проєктування Балканських країн, де присутня стильова поліфонія, насамперед візантійської архітектури, південно-балканської та інших архітектурних шкіл. Модернові та новаторські пошуки сучасного образу національного храму зазвичай має поодинокі зразки, які, у свою чергу, уособлюють використання «свійських» стилів, таких як: модернізм, конструктивізм, футуризм, структуралізм, постмодерн [16].

Рис. 4. Архітектурно-просторове рішення простору внутрішнього двору об'єкту

Серед реалізованих прикладів сакральних комплексів можна відзначити греко-католицький Марійський духовний центр «Зарваниця», в якому створено «Український Єрусалим» – архітектурні копії християнських святинь з життя Ісуса Христа. Комплекс будували близько чотирьох років, він вміщує у свою структуру всі священні пам'ятки на шляху Ісуса Христа та наочно демонструє Станції на шляху до розп'яття, сходи покаяння, гора Голгофа із трьома хрестами, Гетсиманський сад, копія Гробу Господнього та ін. В комплексі використовується облицювання з натурального каменю, мощення з грубою фактурою, відповідне озеленення а також рослинні композиції [18] (рис. 5).

Рис. 5. Марійський духовний центр «Зарваниця», «Український Єрусалим»

Висновки.

Серед міждисциплінарних напрямків на теоретично-практичному досвіді, дана тематика вивчена достатньо обґрунтовано та послідовно, але з точки зору дослідження напрямків, які безпосередньо пов'язані з сакралізацією місцевості, на архітектурно-просторовому, ландшафтному та містобудівному рівнях, приділеної уваги не достатньо для якісного вирішення такого поняття, як ієрофанія. Адже людина, яка постійно перебуває в світському або секулярному суспільстві, позбавляється сакральної та священної дійсності і не наближається до всебічного утримання в священному просторі.

Звичайні предмети або об'єкти з яких може складатися, як ландшафтний благоустрій храмової території, так і компоненти самої будівлі церкви (на сам перед: камінь, цегла), може в будь-який момент наповнитися сакральним сенсом, та слугувати образом пам'яті й релігійної свідомості. Тому, на нашу думку, важливо приділяти максимальну увагу архітекторів, який проектує сакрально-священний комплекс, та уособлює в собі основні християнські вчення, адже, як це було описано в тексті, будь-який елемент чи структура, в цілому, впливає на естетично-емоційний стан людини та викликає духовне піднесення.

В подальших дослідженнях варто було б приділити увагу більшому розкриттю впливу сакралізації місцевості та його природних елементів, як на саму архітектурно-просторову ідею, так і на релігійний простір в цілому. Важливо спрямувати дослідження на геофізичні та біолокаційні напрямки, задля вивчення енергетичних центрів, для майбутнього формування храмових будівель і комплексів та монастирів.

Література

- [1] Криворучко Ю. І. Феномен сакрального розвитку міст та територій (на досвіді України): дис. канд. арх. 18. 00. 01. Національний університет «Львівська Політехніка». Київ, 2018. 288 с.
- [2] Водотика О.Ю. Архітектура православних храмів України: історія та сучасність: монографія. Київ: СПД Коляда О.П. 2006. С. 35.
- [3] Слепцов О.С. Архитектура православного храма: От замысла к воплощению. Киев: А + С, 2012. С. 166-171.
- [4] Слепцов О.С. Архитектурное проектирование и реконструкция православных храмов. Подручник для ВНЗ. Київ: А+С, 2014. 272 с.
- [5] Жовква О. І. Типологічні основи архітектурно-планувальної організації духовних навчальних закладів. автореф. дис. доктора арх.: 18.00.2, Київ, 2017. 27 с.
- [6] Голубчак К.Т. Архітектурно-планувальна організація духовно-реколекційних центрів української греко-католицької церкви. дис. канд. арх.: 18.00.02, Львів, 2018. 259 с.
- [7] Гродзинський М. Д. Пізнання ландшафту: місце і простір: монографія, Т. 2. Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2005. 503 с.
- [8] Воловик В.М. Класифікація сакральних ландшафтів. Збірник наукових праць КНУ ім. Тараса Шевченка «Фізична географія та геоморфологія». № 2. Київ, 2013. С. 145—154.
- [9] Міщенко О. В Сакральний ландшафт: зміст і функції. Вісник КНУ ім. Тараса Шевченка. Київ, 2018. № 1(70). С. 84.
- [10] Міщенко О.В. Еволюція сакрального ландшафту. Збірник наукових праць «Науковий вісник Херсонського державного університету». № 12. Херсон, 2020. С. 25—31.
- [11] Шудляк Н. Сакралізація природних об'єктів у духовній культурі українців Поділля. Збірник наукових праць «Етнічна історія народів Європи». № 50. К., 2016. С. 98-104.
- [12] Хімич М.І. Оцінка сакральних ландшафтних комплексів Івано-Франківської області. Ландшафтознавство. 2023. Вип. 3 (1). С. 87–100.
- [13] Мержієвська Н.Ю., Дунаєвський Є.Ю., Гаврюшин В.О. Аналіз сакрально-туристичного потенціалу південної України. Збірник наукових праць «Проблеми теорії та історії архітектури України». Одеса: ОДАБА, 2021. № 21. С. 142—151.
- [14] Дунаєвський Є. Ю. Символ, як семантична одиниця в архітектурно-просторовій структурі сакральних комплексів (на прикладі символічного тлумачення Чотирнадцяти Станцій Ісуса Христа). Збірник наукових праць «Проблеми теорії та історії архітектури України». Одеса: ОДАБА, 2021. № 21. С.125—141.
- [15] Дунаєвський Є. Ю. Еволюція архітектури православних храмів і комплексів в період незалежності України: дис. д.ф. ОДАБА, Одеса, 2023. 373 с.
- [16] Дунаєвський Є.Ю. Стилiстичні та архітектурно-художні тенденції світового досвіду проектування православних храмів та комплексів. Збірник наукових праць «Сучасні проблеми архітектури та містобудування». Київ: КНУБА, 2024. № 69. С. 200-235.
- [17] YouTube. Чернівецько-Буковинська єпархія УПЦ. Політ над скитом Похвали Пресвятої Богородиці. [Online]. Available: <https://www.youtube.com/watch?v=r-4Vcn1dc8I>
- [18] Український Єрусалим: Свята Земля на Тернопільщині (фоторепортаж). [Online]. Доступно: https://terminovo.te.ua/news/5553/#google_vignette

References

- [1] Kryvoruchko YU. I. Fenomen sakral'noho rozvytku mist ta terytoriy (na dosvidi Ukrayiny): dys. kand. arkh. 18. 00. 01. Natsional'nyu universytet «L'vivs'ka Politekhnika». Kyuyiv, 2018. 288 s.
- [2] Vodotyka O.YU. Arkhitektura pravoslavnykh khramiv Ukrayiny: istoriya ta suchasnist': monohrafiya. Kyuyiv: SPD Kolyada O.P. 2006. S. 35.

- [3] Slyeptsov O.S. Arhitektura pravoslavного hrama: Ot zamysla k voplošeniû. Kiev: A + S, 2012. S.166-171
- [4] Slyeptsov O.S. Arkhitekturne proektuvannya i rekonstruktsiya pravoslavnykh khramiv Pidruchnyk dlya VNZ. Kyiv: A+S, 2014. 272 s.
- [5] Zhovkva O. I. Typolohichni osnovy arkhitekturno-planuval'noyi orhanizatsiyi dukhovnykh navchal'nykh zakladiv. avtoref. dys. doktora arkh.: 18.00.2, Kyiv, 2017. 27 s.
- [6] Holubchak K.T. Arkhitekturno-planuval'na orhanizatsiya dukhovno-rekolektsiynykh tsestriv ukrayins'koyi hreko-katolyts'koyi tserkvy. dys. kand. arkh.: 18.00.02, L'viv, 2018. 259 s.
- [7] Hrodzys'kyy M. D. Piznannya landshaftu: mistse i prostir: monohrafiya, T. 2. Kyiv: Vydavnycho-polihrafichnyy tsentr «Kyivskyy universytet», 2005. 503 s.
- [8] Volovyk V.M. Klasyfikatsiya sakral'nykh landshaftiv. Zbirnyk naukovykh prats' KNU im. Tarasa Shevchenko «Fizychna heohrafiya ta heomorfolohiya». № 2. Kyiv, 2013. S. 145—154.
- [9] Dunayevs'kyy YE. YU. Evolyutsiya arkhitektury pravoslavnykh khramiv i kompleksiv v period nezalezhnosti Ukrayiny: dys. d.f. ODABA, Odesa, 2023. 373 s.
- [10] Mishchenko O.V. Evolyutsiya sakral'noho landshaftu. Zbirnyk naukovykh prats' «Naukovyy visnyk Khersons'koho derzhavnoho univnrsytetu». № 12. Kherson, 2020. S. 25—31.
- [11] Shudlyak N. Sakralizatsiya pryrodnykh ob'yektiv u dukhovniy kul'turi ukrayintsiv Podillya. Zbirnyk naukovykh prats' «Etnichna istoriya narodiv Yevropy». №50. K., 2016. S. 98-104.
- [12] Khimich M.I. Otsinka sakral'nykh landshaftnykh kompleksiv Ivano-Frankivs'koyi oblasti. Landshaftoznavstvo. 2023. Vyp. 3 (1). S. 87—100.
- [13] Merzhievskay N., Dunaevskiy E., Havriushyn V. Analysis of the sacral-turistic potential of south Ukraine. Problems of the theory and history of architecture of Ukraine. 2021. №21. p. 151.
- [14] Dunayevs'kyy YE. YU. Symvol, yak semantychna odyntysya v arkhitekturno-prostoroviy strukturi sakral'nykh kompleksiv (na prykladi symvolichnoho tлумachennya Chotyrnadtsyaty Stantsiy Isusa Khrysta). Zbirnyk naukovykh prats' «Problemy teorii ta istoriyi arkhitektury Ukrayiny». Odesa: ODABA, 2021. № 21. S.125—141.
- [15] Dunayevs'kyy YE. YU. Evolyutsiya arkhitektury pravoslavnykh khramiv i kompleksiv v period nezalezhnosti Ukrayiny: dys. d.f. ODABA, Odesa, 2023. 373 s.
- [16] Dunayevs'kyy YE.YU. Stylistychni ta arkhitekturno-khudozhni tendentsiyi svitovoho dosvidu proyektuvannya pravoslavnykh khramiv ta kompleksiv. Zbirnyk naukovykh prats' «Suchasni problemy arkhitektury ta mistobuduvannya». Kyiv: KNUBA, 2024. № 69. S.200-235.
- [17] YouTube. Chernivets'ko-Bukovyns'ka yeparkhiya UPTS. Polit nad skytom Pokhvaly Presvyatoyi Bohorodytsi. [Online]. Available: <https://www.youtube.com/watch?v=r-4Vcn1dc8I>
- [18] Ukrayins'kyy Yerusalyim: Svyata Zemlya na Ternopil'shchyni (fotoreportazh) [Online]. Available: https://terminovo.te.ua/news/5553/#google_vignette

**SANCTUARY LANDSCAPE AS A SYMBOLIC COMPONENT
OF THE ORTHODOX SPACE**

¹ **Sleptsov O.,**

D.Sc. in Architecture, Professor,
sleptsov.os@knuba.edu.ua, ORCID: 0000-0001-5441-5453

² **Dunaevskiy Ye.,**

PhD,
dunaevski.abs@odaba.edu.ua, ORCID: 0000-0003-4053-8000

¹ *Kyiv National University of Construction and Architecture*

² *Odesa State Academy of Civil Engineering and Architecture*

Abstract. The introduction of the article summarizes and analyzes the latest major publications on the sacred landscape of temples and temple complexes. It is established that the issues of the sacred landscape, its content, classification, and functions have been sufficiently studied; the issue of natural and anthropogenic elements of the sacred landscape is presented in detail.

In this study, the authors transform the previous theoretical knowledge and findings on the chosen topic into practical recommendations, which is the main purpose of the work. The peculiarity of the information presented is that the practical recommendations are revealed on the example of the author's project of a monastery complex in the context of the reconstruction of existing buildings of the Skete of the Praise of the Blessed Virgin Mary in the village of Velykyi Kuchuriv, Chernivtsi region.

The author's team: chief architect of the project O. Sleptsov, architects V. Bohdanov, Ye. Dunaevskiy, constructor I. Vasyuk. Based on the master plan of the church complex, the following functional areas were provided that can fully ensure high-quality operation: entrance area, sports, sacred, economic, educational, charitable, memorial, recreational, and administrative and household. These zones can be combined according to the needs.

The article discusses the implementation of landscaping techniques, with the development of conceptual architectural, spatial and urban planning solutions that reflect the interpretation of the fourteen Stations of Jesus Christ. Among the techniques used to form the sacred landscape are the following: the use of natural stone cladding, the use of plant and flower compositions, the selection of appropriate materials and textures, the use of relief plastic and watering of the territory, etc. All recommendations are illustrated with diagrams and images based on the author's materials and developments. The conclusion outlines the significance, functions, and impact of the elements of the sacred landscape, and identifies promising areas for further research.

Keywords: sacred architecture, sanctuary landscape, temple complex, sacralization of the area, organization of the master plan.